

Ismerős újszerűség

MARNO JÁNOS: SZEREPOSZLÁS

Noha Marno János új kötete terjedelmét tekintve az életmű többi darabjától eltér (jóval meghaladja azokét), a benne megjelenő versformák a korábbi művek jól ismert tendenciáit idézik fel. Például a *Szereposzlás* egy marnói 14 sorossal indít. A *Fellegjárásban* (1994) megjelenő 12 soros, versszakokra nem tagolódó költemények, amelyek a *Daiadalban* (2001) és *a semmi esélyében* (2010) válnak egyeduralkodóvá, bővülnek majd a *Kairosban* (2012) és a *Hideghullámban* (2015) 14 sorossá. Helyenként azonban némileg nő, vagy éppen csökken a strófa terjedelme. *A bolygó szája* című vers például a lírai én közelgő halálát jelenti be, ami úgy tűnik, olyan hamar bekövetkezik, hogy a 14 soros strófa egy sorral meg kell, hogy rövidüljön. De olvashatunk a kötetben rövid, mindössze néhány soros költeményeket, amelyek a *Nárcisz készülő* (2007) előtt nem voltak jellemzőek a költőre. Sőt, a csak néhány kötetben mellőzött hosszúversek sem hiányozhatnak. Az új kötet tematikusan is erős szálakkal kötődik a korábbi művekhez. A *Hideghullámban* csupán egy versben (*Információcsapda*) szereplő Nárcisz itt – bizonyosan sokak öröme – többször is fel-felbukkan. Új visszatérő szereplővel is bővülnek a versek, Róka és kicsi nővér után Cirmi jelenik meg néhányszor a kötet első harmadában, aki, macska lévén, Tandori Szpérójának ellensége, de sorstársa is, mivel az *Ideje a krokodilkönnyeknek*ben Cirmi haláláról értesülünk. De a betegség is régi témája Marno verseinek, ezek a költemények a *Szereposzlásból* sem hiányoznak.

A hosszúversek a *Hideghullám* óta mintha személyes, leginkább a családhoz kötődő élményeket dolgoznának fel. Ezeknek a prózaverseknek a referenciális vagy inkább mimetikus hitelességével a továbbiakban azonban nem foglalkozom. A kötet címe amúgy is elbizonytalanítja, hogy mennyire van köze az elbeszélte történeteknek a szerző alakjához, hiszen ez a megszólalói pozíció is értelmezhető szerepként, amely minden levetett maszk mögött ott bujkál. Ha nagyon akarom, a cím lehetővé teszi ennek az olvasatnak az ellentétét is, mivel a szerep szétoszlása a szerep megsemmisülését is jelentheti. A hosszúversek közül talán *Az utolsó koporsóvacsora* a legizgalmasabb, melyben a lírai én a síron túlról szólal meg. A megnyilatkozásnak ezt a formáját előlegezheti meg a 2015-ös kötet címe is, ha azt nem lexémaként, hanem egy összevont szintagmaként értelmezem (az én holttestem, amely hideg). A *Szereposzlás* egyébként nagy hangsúlyt fektet a testre és az azzal való foglalatosságra (például a tisztálkodásra: *Az ismerős ismeretlen*). *Az utolsó koporsóvacsorában* azonban a fiktív megszólalói pozícióban éppen a testét nélkülözi a lírai én. Ebből adódik, hogy a nyár őt már hidegen hagyja, ami azt jelenti, hogy nemcsak nem érdekli a nyári meleg, hanem valóban hidegen is hagyja a mélyen a földben pihenő testet. Marnónál a jelentéstani ambiguitás nyújtotta értelmezések Kassák Lajos számozott verseiéhez hasonlóan ok-okozati viszonyban állnak egymással: azért nem érdekli a nyár, mert, halott lévén, már nem szenved a hőségától. A különös és egyben lehetetlen megszólalói pozíciót talán úgy referenci-

alizálhatjuk, hogy a lírai én már életében megírja a szóban forgó verset, amely halála után kezd el a sírfeliratokra jellemző módon a síron túlról jövő hang fikciójaként működni. Paul de Man epitáfiumokat is tárgyaló tanulmánya (*Az önéletrajz mint arcrongálás*) azonban azt mondja, hogy az olvasás mindig így működik. Ahhoz azonban, hogy a fikció hiteles lehessen, a szövegnek magán kell viselnie egy a már elhunythoz kötődő, egyedi kézjegyet. Ez *Az utolsó koporsóvacSORA* esetében a Marno-versekre jellemző torzított frazémákban érhető tetten. Jóllehet, a szövegbe ékelődő szólások és közmondások éppen a személyesség jegyeit törlik ki a szövegből, viszont ezek torzításai, átírásai egyedi kézjegyekké válva a megszólalás személytelensége ellen dolgoznak. Kulcsár-Szabó Zoltán *A prózavers Nemes Nagynál és Oravecznél* című tanulmányában arra az erős tendenciára hívja fel a figyelmet, hogy a prózaversekben különböző „diskurzustörmelékek”, hangok, idézetek jelennek meg. Az elemzett Nemes Nagy-szövegben (*Egy pályaudvar átalakítása*) ez például az építőipari szakterminológia. Marno prózaverseiben is megfigyelhető a diskurzusok ilyesfajta heterogenitása. Ide sorolhatók a most említett frazémák vagy a gyakori allúziók: Kosztolányi Dezső *Hajnali részegsége* több szövegben is megidéződik, például a *Ha feltúrjuk a valóságot, napvilágra kerül az igazság* című opuszban: „Odébb bál van! Eggyel odébb bál van!”; továbbá a kötet nyitóversében a *Mondom, hogy a mimikrában az ég milyenségének tárgyalása* után a verset az „az Úrnak” szavak zárják, amelyek szintén a *Hajnali részegsége*re és az ott olvasható azúr színű égre utalnak vissza. De találhatunk még utalásokat József Attilára (*Vers a szocializmus felállításáról*, az *Elégia* meg is nevezi a költőt és a *Favágó* című versét, de utal a *Téli éjszakára* is, *A húgommal és József Attilával* pedig macskaként viszi színre a költőt). Tehát a szövegek idézetszerűsége még inkább elbizonytalanítja azt a lehetőséget, hogy a versek szövegei egy bizonyos szubjektumnak a szólamai lennének.

Szintén a klasszikustól eltérő a megszólalásmód az *Éjjel a szennyben* című költeményben. A klasszikus modernség magánbeszéd-jellegű pozícióját úgy mozdítja ki a vers, hogy a jól ismert frazéma (az ismétlés a tudás anyja) azért változik meg („az ismétlés a dudás anyja”), mert a lírai én megfázott. Vagyis a megnyilatkozás itt nem egy belső beszéd, hanem ténylegesen artikulált megszólalás. A *Fantomrádió* című versben ennek a képletnek az ellentéte valósul meg, hiszen a kizárólag a lírai én számára hallható hang valójában nem csendül fel. A régen kidobott rádió helyett az énből működő fantomrádió (a fantomvégtag analógiájára) játssza csupán a zenét.

A kötet címadó versében is egy már ismert logika konstruálja meg a szöveget. A *Nárcisz készülőben* olvasható *Majd* című költeményt a *Szereposzláshoz* hasonlóan a szavak referenciájának ambiguitása mozdítja tovább. A „fáklyaláng” megidézi Illyés Gyula azonos című drámáját – a műből tévéfilm is készült –, amely Kossuth Lajos és Görgey Artúr szembenállásáról szól. Az előbb említett politikus vezetőkéneve viszont a már néhány éve nem forgalmazott cigarettamárkával esik egybe. Persze a logikai lánc nem egyirányú, hiszen a cigaretta visszaüt a korábban említett beteg tüdőre, az Illyés-drámából készült film pedig a vers elején szóba került televízióra. A cigarettázás vagy éppen a cigaretta elhagyása is megszokott témája Marno János verseinek. A kötetben olvasható Nárcisz-költeményekben sincs ez

másképpen. A *Sárkánykorban* például a sárkány legyőzéséről szóló olvasmány montírozódik rá a lakást dohányfüsttel beborító anya emlékére.

A *Szereposzlásban* – a korábbi kötetekhez hasonlóan – nagy hangsúly kerül a szavak többértelműségére. Ez a meggondolkodtató játék hol könnyebben, hol nehezebben felfejthető összefüggéseket létesít. A *Zajlás* című versben a cím a jég-táblák megjelenését és valaminek a történetét is jelenti. Az ezután következő költeményben (*Vázlat*) „Nárcisz korpusza” egyszerre lehet irodalmi és testi korpusz. A *Polip* című vers elolvasása előtt talán inkább aktiválódik a nyolckarú élő-lény szemantikai mezeje, mint a daganatos megbetegedése, amelyről a költemény szól. Számomra egyelőre rejtély, hogy miként lehetne egyszerre játékba hozni a két jelentést, biztosan megengedi a szöveg, hiszen Marno költeményei mindig kalkulálnak a jelentéstani többletekkel. A már említett *Vázlat* című költemény imént idézett szintagmája nemcsak a kétértelműsége miatt lényeges, hanem rávilágít Marno költészetének egy újabb jellegzetességére, mégpedig arra, hogy gyakran létesül kapcsolat a kötet egyes költeményei, sőt korábbi kötetek között is. Például a *Vázlatban* szereplő korpusz visszautal az előző költeményben olvasható kórra is. De a Nárcisz-versek már eleve kapcsolatot létesítenek az összes 2007 utáni kötettel. Ilyen, a kötetek során újra fel- és feltűnő jegy még az anya dohányzása és az általa kedvelt cigarettamárkák előszámálása, a Déli pályaudvarhoz közeli utcák és egyéb helyszínek feltűnése (a Déli pályaudvar Nemes Nagy Ágnes egyik, az *Egy pályaudvar átalakítása* című prózaversének is témája), a hangképzőszervek gyakori előfordulása, valamint ezek betegségei, illetve a *Breaking Bad* című sorozat emlegetése.

A dohányzás a most tárgyalt kötetben – mint már láthattuk – több helyen is felbukkan, például az *Örök témákban*, ahol a hangképzőszervek, a költők/költemények hangjának különböző változataival áll összefüggésben. Már az Arany Jánostól származó mottóban is majdnem mindegyik megnevezett betegség a légzőszervekkel – és így a hangképzéssel – hozható összefüggésbe. A számunkra leglényegesebb talán az emphysema, amely néhány oldallal korábban egy önálló költeménynek is a címe. A fogalmat először René Laennec használta, aki a sztetoszkóp feltalálásával és elhunyt tüdőbetegek boncolásával bizonyos tünetegyüttesek és szervi elváltozások között vont párhuzamot. Lényegében tehát Laennec az általa feltalált eszköz segítségével a betegek ki- és belégzésének megváltozott hangjából következtet belső elváltozásokra. Hasonlóan kapcsolódik össze Marno versében is a szervek elváltozása és a hang elhalkulása. A most tárgyalt költeményt megelőző vers (*Apám hangja, bangszál híján*), illetőleg a *Hideghullám* több darabja is tárgyalja az apa megnémulását.

A Marno költészetére oly jellemző hapax legomenonról is szót kell ejtenünk. Már az első kötetben (*együtt.járás*) is találhattunk ilyen neologizmusokat, de a jelenség végigkíséri Marno János teljes életpályáját. Érdekesség, hogy a *Szereposzlásban* majdnem kivétel nélkül minden hapax verskezdő pozícióba került. Ez is a kötet jól átgondolt szerkezetét bizonyítja. Szintén jól ismert jelenség, hogy Marno versei a költemények egyes szavaiban értelmes hangcsoportokat mutatnak ki az adott értelmes szó megismétlésével. Például *Az ismerős ismeretlenben*: „Ideje a rot-hadásnak, érésnek / s az érkezésnek” [kiemelés: K. D.]. A rímhez hasonlóan ekkor

a jelölők hasonlósága miatt a két szó szemantikuma is kontaminálódik egymással. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a *Kairos* kötet *Nem készül* című alkotásában is, ahol a két hangsor különbözőképpen széttagolt elemei bukkannak fel. Szólnunk kell még a tárgyalt költészet humoráról is, ami eltávolítja Marno verseit a komolyság kódjától, amellyel több értelmező is igyekszik kisajátítani a szóban forgó életművet. Példa lehet a marnói költészet humortól sem mentes, önironikus mivoltára a *Nárcisz készül* című kötetből az *Esti*, melynek mottója József Attila *Ki-be ugrál* című költeményéből származik: „S mit úgy hívtam: én, / az sincsen. Utolsó morzsá”. Az idézet csonkasága a mottó által is sugallt jelenséggel áll kapcsolatban, vagyis a szubjektum dezintegrációjával. A József Attila-versben szereplő morzsák és a Marno versben szereplő pirítós nehezen enged másra következtetni, mint hogy az én integer állapota a pirítós kell hogy legyen, ha dezintegrált állapotában morzsákra hullott szét. Kevésbé összetett játék, de szintén humoros *Az utolsó koporsóvacso-rában* szereplő kijelentés: „öröknek / hittem és vadonnak, Vadonnának, / tréfásan mondva, habár a tréfának / nem voltam híve az életben soha” – mondja a síron túlról megszólaló lírai én.

A kötetben olvasható rövidversekről is érdemes szólni néhány szót. Található ezek között a költemények között haiku (*Menjünk biztosra, Panasz*), koan (*Koan EP halálbírére*), de formailag kötetlen vers is. Gyakran csupán egyetlen szóvicc áll ezeknek az alkotásoknak a középpontjában. *Az Ima a bitófa alatt* nem is szorul bővebb magyarázatra: „Uram, ha már minden kötél szakad / rólam se feledkezzél meg.” Találhatunk olyan költeményt is, amelynek hosszabb a címe, mint maga a vers szövege. *A semmi megszemélyesítése* csupán egy szó: „Senki.” A *Téli mese* talán némileg erőltetetten a meséket nyitó jól ismert fordulatot forgatja ki: „Hó vót, hó nem vót”, hasonlóan az *Őszi kérdés* („Hun vannak az avarok?”), amely szintén egy dialektológiai jelenségből fakadó ambiguitást aknáz ki („Hun vannak”). Itt is az az eljárás tűnik fel újra, hogy a versbeszéd nem belső magánbeszéd, hanem ténylegesen artikulált megnyilatkozás.

A recepció visszatérő megállapítása, hogy Marno szövegei nehezen érthetőek, aminek egyik oka talán éppen az, amire fentebb igyekeztem hangsúlyt fektetni, hogy a kötet mennyire erősen játszik rá a korpusz korábbi alkotásaira. Ez pedig azt vonja magával, hogy ez az izgalmas, de a marnói költészet pályáitól lényegében el nem távolodó kötet legtöbbször olyan olvasókra számít, akik behatóbban ismerik a szerző költészetének legalább az utóbbi tíz évben keletkezett darabjait. Így viszont sajnós lehetséges, hogy sokan nem fogják venni a fáradságot, hogy elbélődjenek a versek szálainak végeérhetetlen bogozásával. (*Magvető*)

KONKOLY DÁNIEL

„Az én sűrű ködében a világ”